

Жуковський В. М.,
Національний університет “Острозька академія”,
Лендел Р. А.,
Мукачівський державний університет

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ МУЛЬТИЛІНГВІЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

У статті аналізуються проблеми міжкультурної комунікації Закарпаття в умовах поліетнічності та багатомовності. Характеризується вплив мультілінгвізму на процеси міжкультурної комунікації. Досліджується вплив освіти на становлення мультікультурного суспільства в умовах Закарпаття.

Ключові слова: мова, культура, національність, етнос, мультілінгвізм, комунікація, Закарпаття.

В статье анализируются проблемы межкультурной коммуникации Закарпаття в условиях полиэтничности и многоязычия. Характеризуется влияние мультILINGVизма на процессы межкультурной коммуникации. Исследуется влияние образования на становление мультікультурного общества в условиях Закарпаття

Ключевые слова: язык, культура, национальность, этнос, мультілінгвізм, коммунікація, Закарпаття.

The article deals with some problems of Transcarpathian multicultural communication in the atmosphere of multilingualism. The influence of multilingualism on the processes of multicultural communication is characterized. The influence of education on the development of multicultural society in Transcarpathia is researched.

Key words: language, culture, nationality, ethnic, multilingualism, communication, Transcarpathia.

Необхідним елементом життя і діяльності людини є комунікація як “смісловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії” [1, с. 28]. Оскільки специфіка менталітету, національні особливості та відмінності будь-якого народу відображені у мові, то важливого значення набуває міжкультурна комунікація, адже в сучасному світі виникає потреба спілкування не лише у межах своєї громади, а й з представниками інших етносів [7].

Поняття “міжкультурної комунікації” ввійшло у науковий дискурс у другій половині ХХ ст. й було викликано швидкою глобалізацією людського суспільства. У 1954 р. була опублікована книга американських науковців Е. Холла і Д. Трагера “Culture as Communication” (“Культура як комунікація”), у якій міжкультурна комунікація розглядається як особливий аспект спілкування людей [9]. У цій роботі Е. Холл й Д. Тра-

гер вперше запропонували для широкого вживання термін “міжкультурна комунікація”, що, на їх думку, означає особливу галузь людських взаємин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були більш детально розвинуті у відомій роботі Е.Холла “The Silent Language” (“Німа мова”), у якій автор проаналізував тісний зв’язок між культурою і комунікацією. Вважається, що Е. Холл є засновником міжкультурної комунікації як окремої галузі дослідження.

На думку української дослідниці Кость С. П., міжкультурна комунікація – це соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму. Іншими словами, міжкультурна комунікація – це “спілкування носіїв різних культур, які послугуються різними мовами” [7; 14].

У центрі міжкультурних взаємодій людина перебуває як носій загальнолюдських універсалій і культурних особливостей. Вона діє і взаємодіє з іншими людьми на основі цих єдностей і особливостей у множині контекстів спілкування. Коли людина опиняється в іншому культурномовному середовищі, вона відчуває так званий “культурний шок” через недостатнє знання національних цінностей і законів спілкування носіїв інших культур і мов.

Міжкультурна комунікація як особливий вид міжкультурної взаємодії передбачає спілкування між носіями різних мов і культур. Поєднання мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів [10]. Інтеркультурна комунікація передбачає розуміння та порозуміння, що означає: розуміти співрозмовника і водночас бути зрозумілим, спілкуючись нерідною мовою.

Поняття інтеркультурної комунікації отримало останнім часом особливе поширення в європейському просторі, що пов’язано із зростанням процесу глобалізації. Процеси міжкультурної комунікації притаманні й для України. У жодному з регіонів нашої держави ці процеси не проявляються так чітко, як у багатонаціональному Закарпатті, яке зв’язує Європу з Україною.

У зв’язку з тим, що Закарпаття межує з чотирма іноземними державами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, серед його населення досить велика кількість національних меншин. Тут компактно проживають близько 1 млн. 244 тисяч осіб (2010 рік).

Історично склалося так, що Закарпаття століттями входило до складу іноземних держав, зокрема за останнє ХХ століття – до Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини, колишнього Радянського Союзу. Відтак – мінялася і мова-домінанта.

У зв'язку з цим, поруч з українцями проживають угорці, румуни, німці, росіяни, словаки, євреї, цигани, а всього – представники понад 100 національностей. За даними перепису населення 2001 року, в області проживали громадяни таких національностей і народностей: українці – 1 млн. 10 тис. (80,5%), угорці – 151,5 тис. (12,1%), румуни – 32,1 тис. (2,6%), росіяни – 31,0 тис. (2,5%), роми (цигани) – 14,0 тис. (1,1%), словаки – 5,6 тис. (0,5%), німці (шваби) – 3,5 тис. (0,3%) [8, с. 95 – 97].

Історико – етнографічні чинники формування населення Закарпатської області, дали змогу її мешканцям стати учасниками міжкультурної комунікації набагато раніше від своїх співгромадян із південно – східних регіонів України. На нашу думку, спілкування носіїв різних мов та культур викликало формування явища мультилінгвізму – з метою інтеркультурної комунікації.

З огляду на різні історичні причини у багатонаціональних країнах як результат міжмовних контактів спостерігається певний процес взаємодії мов, що називається білінгвізм (двомовність) чи мультилінгвізм (багатомовність). Це явище притаманне й Україні, зокрема її південно-східному та західному регіонам.

Поняття “мультилінгвізм” є відносно новим, оскільки воно набуло свого широкого використання лише у другій половині ХХ століття завдяки розвитку Інтернет – технологій та поширення ЗМІ. До цього часу в науково-публіцистичній літературі існували такі синонімічні терміни як “багатомовність”, “полілінгвізм” та “трилінгвізм”.

У науковій літературі немає чіткого й загальноприйнятого тлумачення поняття “мультилінгвізм”. Але більшість вчених-філологів схиляються до думки, що мультилінгвізм – це реальна соціально-мовна ситуація, сутність якої полягає у співіснуванні і взаємодії двох або більше мов у межах одного мовного колективу (В.Ярцева, М.Михайлов, Є.Верещагіна) [3; 11; 12]. У контексті лінгвістичного досвіду Закарпаття, мультилінгвізм, на думку етнографа Мальця О.О., – це реальна соціальна ситуація, коли особа може вільно сприймати і відтворювати інформацію трьома або більше мовами одночасно, відчуючи себе впевнено у кожній мовленнєвій ситуації [11; 8].

Базовими елементами будь-якої міжкультурної комунікації виступають два її формотворчі елементи: культура та мова. Кожен з них, у свою чергу, характеризується своїми індивідуальними рисами, притаманними мультикультурному соціуму певної території чи общини.

Визначаючи поняття культури, ми розглядаємо її як універсально поширену і водночас специфічну для певного суспільства, нації, організації або групи орієнтаційну систему, яка зумовлює сприйняття, мислення, оцінювання та дії людей усередині відповідного суспільства. Найважливіше завдання кожної культури полягає в тому, щоб закласти у ній

підвалини для ідентифікації людини. Культура – це форма комунікації, яскравим проявом якої є сама мова, а разом з тим і широкий спектр ідей (думок). Важливим є і те, що культура зумовлює соціальну диференціацію, ранг, причетність до класу з його особливостями, так само як вид і спосіб виробництва та споживання на широкому соціальному та народногосподарчому рівні [10].

На початку двадцять першого століття багато людей сприймають культурну ідентичність у мультиполярному просторі не як гарантоване, а як суперечливе і процесуальне явище. Водночас сприймання розбіжностей між культурами веде до нагальної потреби міжкультурного діалогу. Є підстави вважати, що сучасна культура перестає бути культурою лише конкретного регіону і все більше стає культурою часу, що має відношення до кожного із нас.

Географічне розташування, історико – етнографічні процеси, духовно-релігійне життя, національні громади та економічний потенціал визначили специфіку інтеркультурної концепції для Закарпаття.

Значну роль на міжкультурній мапі Закарпаття традиційно відіграє релігія. Так, станом на 01 січня 2005 року, в області за зареєстрованими статутами діяли 1530 релігійних організацій, які належать до 36 конфесій, течій і напрямів. Серед них 1448 релігійних громад, 44 монастирі, 6 місіонерських товариств, 9 релігійних братств, 4 релігійні центри, 11 управлінь. Найчисленнішою за кількістю громад і віруючих залишається Українська Православна Церква, далі йдуть – Греко – католицька Церква, Римо – католицька Церква, Закарпатська реформаторська Церква та Об'єднання християн віри євангельської [2, с.114 – 115].

Багатокультурні особливості Закарпаття визначають її численні національні громади. У Закарпатській області широко діють такі національні громади: угорці, словаки, русини, німці, євреї, вірмени, болгари. Кожна із них характеризується своїми специфічними культурними та етнічними особливостями.

Своєрідна краса природи, м'який клімат, курорти й архітектурні пам'ятники, популярні літні і зимові маршрути і зручні шляхи сполучення – усе це зробило область краєм масового туризму. Щорічно Закарпаття відвідує багато іноземних туристів. З розвитком готельно-туристичного бізнесу, економічний розвиток краю має істотний вплив на розвиток культури регіону. Належне порозуміння між національними громадами, духовно-релігійними організаціями та місцевим населенням може бути прикладом для інших регіонів України.

Реалізуючи концепцію інтеркультурності, можна допомогти людям подолати межі власної культурної ідентичності, інтегруватися у новий міжкультурний простір і сформулювати нове ставлення до інших культурних груп [10]. Коли носій власної культури сприймає елементи іншої

культури, його самооцінка змінюється від виключно “свого культурного” до інтеркультурного стану.

Ключове значення для міжкультурного спілкування на Закарпатті відіграє мова. Українська мова в цьому регіоні має специфічну назву – підкарпаторусинська мова. Це некодифіковані говірки південно-західного наріччя української мови, які визначаються як окрема від української мова тими закарпатцями, що називають себе “русинами”. Крім української та підкарпаторусинської мови, люди на Закарпатті спілкуються ще на 17 мовах, діалектах та говірках, найпоширенішими з діалектів є лемківський, середньозакарпатський та гуцульський [5].

Міжкультурна комунікація закарпатців є такою формою спілкування населення цього регіону, при якій способи реалізації різних ситуацій носіями багатьох культур не є ідентичними, тобто існують відмінності в їх реалізації та інтерпретації. Поліетнічність, багатомовність, полікультурність і поліментальність населення Закарпаття сформували новий освітній простір – полікультурний.

Щоб сформувати полікультурну особистість необхідні зусилля багатьох освітньо – виховних інституцій: сім’ї, школи і громади під зацікавленим керівництвом держави. Сучасна полікультурна освіта покликана закласти громадянську основу в людині, сформувати у неї вміння жити в гармонії з іншими етносами і націями; прищепити прагнення до самовдосконалення і саморозвитку, самоосвіти, зокрема; спонукати особу до збагачення свого духовного, морально – етичного статусу, здатного відродити культуру й економіку нашої країни, і, зрештою, розбудувати незалежну Україну [6].

Полікультурна освіта, як правило, ґрунтується на опануванні культурних цінностей плюралістичного культурного середовища, на його актуальному стані розвитку. Зміст полікультурної освіти вимагає оновлення форм і методів роботи. У своєму традиційно – класичному вигляді вона є недостатньо пристосованою до нових економічних відносин, слабо узгоджена із національними та регіональними умовами, недостатньо враховує народну й духовну культуру і потреби національно-культурного розвитку етносів.

Поліетнічність Закарпаття вносить в реалізацію змісту полікультурної освіти і її організацію низку об’єктивних труднощів. Вони зумовлені такими чинниками: по-перше, мовною, культурною, ментальною характеристиками суспільства; по-друге, завданням забезпечення духовного формування особистості як члена єдиного соціального, економічного, політичного, духовного простору, державної спільноти, що передбачає єдність мови і культури; по-третє, необхідністю здійснення цих цілей на двомовній, біполярній і біментальній основі [10]. Мультикультурна освіта є засобом суспільного міжкультурного порозуміння, тому що однією з

її найважливіших функцій є прищепити людям принципово нові взаємини представників різних етносів у межах однієї держави.

Міжкультурний плюралізм у Закарпатті знаходить своє відображення в освіті краю. На Закарпатті крім українських та російських шкіл, нині працюють 103 угорськомовні школи, в районах компактного проживання словаків діють спеціалізовані класи (в обласному центрі функціонує школа № 21 зі словацькою мовою навчання), діють численні науково – освітні товариства прикарпатських русинів. Завдяки німецькомовній громаді в 1990 році у місті Мукачеві було створене обласне освітньо – громадське товариство “Відродження”. В області зареєстровано 10 релігійних єврейських громад, діють 3 недільні єврейські школи, організовано єврейське культурне товариство. У 1996 році в Закарпатті створено Товариство вірменської культури “Арапат”, а у 1999 році на базі Ужгородської школи № 8 відкрито вірменську недільну школу [2, с. 30 – 41].

Отже, аналіз стану полікультурності Закарпаття засвідчує, що ніколи раніше необхідність в мультикультурній освіті в Закарпатському поліетнічному соціумі не була такою актуальною, як зараз. Усвідомлення важливості культурно-історичних чинників у процесах комунікації, знання і адекватна поведінка представників різних етносів сприяє успіху міжкультурної комунікації, адже процес спілкування передбачає взаєморозуміння і взаємоадаптацію співрозмовників. І, мабуть, слова відомого закарпатця, голови Русинського науково – освітнього товариства М. Макара “Наше майбутнє – у єдності, а єдність – у різноманітності” залишаються актуальними й у ХХІ столітті.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник/ Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Болгов В.В. Закарпаття. Хто є хто / Вадим Володимирович Болгов. – К.: ВАТ “Поліграфкнига”, 2005. – 174 с.
3. Вільна енциклопедія. Двомовність, білінгвізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Двомовність>
4. Вільна енциклопедія. Закарпатська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Закарпатська_область
5. Вільна енциклопедія. Підкарпаторусинська мова (Закарпаття) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Підкарпаторусинська_мова_\(Закарпаття\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Підкарпаторусинська_мова_(Закарпаття))
6. Зязюн І. Теоретико-методологічні проблеми професійно художньої освіти [Електронний ресурс] / І.Зязюн. – Режим доступу: <http://www.ipto.kiev.ua/files/rxo/rxo5.pdf>
7. Кость С. П. Міжкультурна комунікація як вияв соціальної взаємодії [Електронний ресурс] / Світлана Петрівна Кость. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59572.doc.htm

8. Малець О. О. Етнічний склад населення та етнічні процеси на Закарпатті в 1945 – 1990 рр. /Олександр Омелянович Малець//Carpatica – Карпатика: Етнічні та історичні традиції населення українських Карпат кінця XVIII – XX ст. – 1999. – № 6. – С. 94-120.

9. Овсіюк М. О. Міжкультурна комунікація в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / М. О. Овсіюк. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63704.doc.htm

10. Осипов П. І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / П. І. Осипов. – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/zbirnuku/7/8.pdf>

11. Пашков В. В. Двомовність як фактор національної освітньої політики в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Пашков. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npifznu/2010_XXVIII/pashkov.pdf

12. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение – новая этнология анализа языкового познания/ Евгений Федорович Тарасов. Сб.статей / Отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М. : 2000. – 227 с.

13. Українська он-лайн спільнота. Міжкультурна комунікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcommunity.org.ua/2010/06/16/mizhkulturna-komunikatsiya/>